

Yếu tố hậu hiện đại trong tiểu thuyết *Cuộc đời và thời đại* của Michael K của John Maxwell Coetzee

Postmodern elements in the *Life and times of Michael K* by John Maxwell Coetzee

Phạm Tuấn Anh^{1*}, Lê Thị Nhi²

^{1,2}Trường Đại học Cần Thơ

*Email của tác giả liên hệ: [ptanh@ctu.edu.vn]

THÔNG TIN

Ngày nhận: 11/09/2021
Ngày nhận lại: 21/12/2021
Duyệt đăng: 14/01/2022

Từ khóa:

Mảnh vỡ, liên văn bản, văn học hậu hiện đại, *Cuộc đời và thời đại* của Michael K, John Maxwell Coetzee

Keywords:

Fragmentation, intertextuality, post-modern literature, *Life and Times of Michael K*, John Maxwell Coetzee

TÓM TẮT

John Maxwell Coetzee là nhà văn lớn của văn học hậu hiện đại. Các tác phẩm của Coetzee bộc lộ cảm quan về một thế giới rạn nứt, vỡ vụn, đầy hoài nghi và bất tín nhận thức. Đến nay, nhiều tác phẩm của ông đã được giới thiệu ở Việt Nam: “Tuổi sắt đá”, “Cuộc đời và thời đại của Michael K”, “Ruồng bỏ”, “Đợi bọn mọi”, “Người chậm”, “Những cảnh đời tỉnh lẻ” (“Tuổi thơ - Tuổi trẻ - Mùa hè”)... “Cuộc đời và thời đại của Michael K” là tiểu thuyết mang đậm đặc trưng của văn học hậu hiện đại. Qua bài báo này, người viết tập trung nghiên cứu yếu tố hậu hiện đại trong tiểu thuyết “Cuộc đời và thời đại của Michael K” của Coetzee ở ba phương diện: Lối trần thuật ma trận, hỗn độn, thế giới nghệ thuật phân mảnh và thủ pháp liên văn bản. Từ đó, người viết khám phá, khai thác các thông điệp tư tưởng mà nhà văn gửi gắm.

ABSTRACT

John Maxwell Coetzee is a great writer of postmodern literature. Coetzee's works reveal a sense of a broken, crushed, suspicious, and distrustful world. To date, many of his works have been introduced in Vietnam: “Age of Iron”, “Life and Times of Michael K”, “Disgrace”, “Waiting for the Barbarians, Slow Man”, “Scenes From Provincial Life” (trilogy of “Boyhood - Youth - Summer”) ... *Life and Times of Michael K* is a novel heavily bearing characteristics of post-modern literature. Through this article, the writer focuses on researching postmodern elements in the “*Life and Times of Michael K*” novel by Coetzee's in three aspects: The chaotic, matrix-magic narrative, the fragmented art world, and the intertextual tactics. Thereby, the author has discovered and exploited the ideological messages sent by the writer.

1. Đặt vấn đề

Từ những năm 60 của thế kỷ XX, chủ nghĩa hậu hiện đại trở thành tinh thần của thời đại mới, có ảnh hưởng sâu rộng trên nhiều lĩnh vực như khoa học, văn hóa, xã hội... Văn học hậu hiện đại cho thấy sự vận động trong việc tạo nên một hệ hình tư duy kiểu mới, chấp nhận

sự hỗn độn với cảm quan về một thế giới vỡ vụn, đứt gãy và phân mảnh. Bằng tài năng và cảm quan tinh tế, các nhà văn hậu hiện đại khéo léo phản ánh hiện thực đời sống vào trong tác phẩm của mình. Đó là “hiện thực thậm phồn” (hyperreality) - “một kiểu hiện thực khác lạ, kiểu hiện thực đa chiều kích, có thể mở rộng đến bất kì nơi nào trí tưởng tượng của con người vươn đến” (Lê Huy Bắc, 2015, tr.39).

John Maxwell Coetzee là nhà văn gốc Nam Phi, sáng tác chủ yếu bằng tiếng Anh. Trong sự nghiệp cầm bút, Coetzee gặt hái được nhiều vinh quang: hai lần đạt giải Booker (1983, 1999) và đạt giải Nobel văn học (2003). Sáng tác của Coetzee phản ánh bao quát nhiều phương diện trong đời sống xã hội. Độc giả biết đến ông qua một số tiểu thuyết nổi tiếng: *Những miền đất ấy, Cuộc đời và thời đại của Michael K, Ruồng bỏ, Đợi bọn mọi, Người chậm, Những cảnh đời tình lẻ* (bộ ba *Tuổi thơ - Tuổi trẻ - Mùa hè*)... Tác phẩm của Coetzee phục dựng một thế giới rạn nứt, vỡ vụn, đầy hoài nghi với nhiều thông điệp giàu tính nhân văn. *Cuộc đời và thời đại của Michael K* là tiểu thuyết nổi trội trong sáng tác của Coetzee. Trong khuôn khổ bài viết, chúng tôi tập trung phân tích yếu tố hậu hiện đại trong tiểu thuyết này ở ba phương diện: Lối trần thuật ma trận, hỗn độn; thế giới nghệ thuật phân mảnh và thủ pháp liên văn bản.

2. Nội dung

Trong *Lý thuyết văn học hậu hiện đại*, Phương Lựu nhận định: “Chủ nghĩa hậu hiện đại là một trào lưu văn hóa kết tinh những đặc trưng của xã hội hậu hiện đại” (Phương Lựu, 2011, tr 56-57). Chủ nghĩa hậu hiện đại không chấp nhận khuôn mẫu đã được định hình sẵn, mà trái lại, chấp nhận thực tại hỗn độn, đa chiều. Xuất phát từ cảm thức “mảnh vỡ” về con người và thế giới, các nhà văn hậu hiện đại thường “phá vỡ” tác phẩm thành nhiều mảnh tạo thành những phiến đoạn. Điều này biểu hiện sự đánh mất niềm tin vào các đại tự sự (Grand narrative). Việc phân mảnh và ráp nối các mảnh vỡ đã góp phần làm cho truyện kể mới lạ, đa điểm và trùng phức, từ đó khơi gợi, kích thích độc giả tìm tòi, khám phá.

2.1. Lối trần thuật ma trận, hỗn độn

Vận dụng lối trần thuật đặc trưng của chủ nghĩa hậu hiện đại, Coetzee đã tạo nên một khối hỗn độn đặc thù trong tác phẩm. *Cuộc đời và thời đại của Michael K* được kể ở ngôi thứ ba kết hợp ngôi thứ nhất với kỹ thuật luân chuyển điểm nhìn trần thuật. Điều này giúp nhà văn dễ dàng phản ánh tâm lý nhân vật, phô bày bức tranh xã hội rộng lớn với cái nhìn đa điểm. Coetzee đã tận dụng triệt để ưu điểm từ việc lựa chọn cách kể, tập hợp nhiều điểm nhìn từ nhiều đối tượng để nắm bắt, phản ánh một cách khách quan, bao quát bản chất của hiện thực đời sống.

Hỗn độn là tiêu chí cốt lõi mà các nhà nghiên cứu dùng để phân biệt cảm thức hậu hiện đại với hiện đại. Theo Lê Huy Bắc, “hỗn độn được hiểu theo nghĩa cái gì đó mất trật tự, không theo một quy tắc nào và là một sự không thống nhất, một tổ hợp của nhiều dị biệt mà không chịu bất kỳ phán xét từ một dị biệt nào” (Lê Huy Bắc, 2015, tr. 232). Với lối trần thuật hỗn độn, Coetzee dẫn dắt người đọc chiêm nghiệm về cuộc chiến và thiết quân luật mà Michael K đã ném trái. Coetzee không nêu rõ đó là cuộc chiến gì, nhân danh ai và vì mục đích gì. Tất cả chỉ là một khối hỗn độn của chiến tranh và cũng là một khối hỗn độn đặc thù của chủ nghĩa hậu hiện đại. Khối hỗn độn này bắt đầu từ chi tiết Michael K đưa mẹ về quê trong lúc thành phố đang thi hành thiết quân luật. Vì chiến tranh, Michael K gặp khó khăn trong việc xin giấy thông hành. Đích đến của Michael K không phải xuất phát từ nhu cầu của bản thân mà xuất phát từ nhu cầu của người khác. Micheal K xin giấy thông hành là vì muốn thực hiện ước nguyện của mẹ, đưa bà về quê. Sống trong một xã hội đầy rẫy sự hỗn loạn, dù Micheal K không quan tâm đến tình hình chính trị nhưng nó lại ảnh hưởng sâu sắc

đến cuộc sống của anh. Mẹ mất, anh đưa di hài của bà về quê và sống trong một nông trại bỏ hoang. Sống khép kín với thế giới bên ngoài, anh trồng bí và đào hang để cất giữ chúng nhưng những người khác cho rằng anh đang tiếp tế cho những kẻ nổi loạn trên núi. Vì thế, họ phá nát số bí và cái hang anh đào. Họ muốn đưa anh về cuộc sống mà họ cho là bình thường nhưng anh khước từ. Tương lai của Michael K đầy tăm tối và bất ổn như tình hình đất nước Nam Phi thời kì Apartheid. Hàng loạt câu hỏi được nhân vật đặt ra: “Điều gì sẽ xảy ra nếu hàng triệu người, hàng triệu triệu người, sống trong các trại tập trung, sống bằng bố thí, sống xa đất đai, sống bằng lừa gạt, lủi ở những xô xình để chạy trốn với thời gian, quá thận trọng không dám giương cờ, sợ bị người khác trông thấy phải trình diện? Điều gì sẽ xảy ra nếu có những người chủ bị những con kí sinh trùng áp đảo về con số, những con kí sinh trùng mang bệnh lười biếng, những bí mật khác trong quân đội và trong lực lượng cảnh sát, trong các trường học, nhà máy và cơ quan, những con kí sinh trùng của trái tim” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.207). Những câu hỏi tưởng chừng ngốc nghếch nhưng lại rất thông thái bởi lẽ đã phơi bày trước mắt người đọc một thế giới mà nơi đó trái tim con người đã bị găm nhám bởi một loại kí sinh trùng khiến họ mất đi lý trí, không đủ tỉnh táo để nhận ra. Chính quyền dân sự sụp đổ, Michael K đưa mẹ trốn khỏi họng súng của chiến tranh nhưng không thành, thế rồi anh mắc kẹt trong một cuộc chiến nằm ngoài những hiểu biết của chính mình. Anh lạc vào thế giới tăm tối và nghiệt ngã của chiến tranh. Coetzee đã tái hiện bức tranh xã hội Nam Phi khi chế độ Apartheid bước vào giai đoạn cuối cùng, qua đó phơi bày những hệ lụy, sự tàn khốc của cái gọi là “văn minh thuộc địa” đã áp đặt lên đất nước và con người nơi này.

Phục dựng hiện thực hỗn độn, Coetzee kết hợp đa điểm nhìn trong kỹ thuật trần thuật. Tự sự đa điểm nhìn là kỹ thuật đặc trưng của văn học hậu hiện đại. Điểm nhìn trần thuật trong *Cuộc đời và thời đại của Michael K* của Coetzee có điểm tương đồng với tiểu thuyết *Biên niên ký chim vặn dây cót* của Haruki Murakami. Trong tiểu thuyết của Murakami, câu chuyện được kể lại thông qua sự dung hợp các điểm nhìn, từ điểm nhìn của nhân vật chính Toru Okada đến điểm nhìn của các nhân vật khác như Kumiko, Kasahara May, Mamiya, Nhục đầu khâu... Trong tiểu thuyết của Coetzee, điểm nhìn trần thuật có sự luân phiên, khi thì điểm nhìn đặt ở tác giả hàm ẩn ngôi thứ ba, khi thì đặt ở nhân vật ngôi thứ nhất. Sự luân phiên điểm nhìn trần thuật vừa giúp truyện kể có tính khách quan, vừa giúp nhà văn đào sâu tâm lý nhân vật, truyền tải nhiều tầng bậc ý nghĩa của tác phẩm. Ngoài điểm nhìn trần thuật, Murakami và Coetzee còn chú ý đến sự luân chuyển ngôi kể, tất nhiên giữa họ vẫn có điểm khác biệt. Trong *Biên niên ký chim vặn dây cót*, Murakami khéo léo chuyển đổi ngôi kể bằng việc xen vào các bức thư, bản tin để thuật lại chuỗi sự việc và hành động. Trong *Cuộc đời và thời đại của Michael K*, Coetzee chuyển đổi ngôi kể đột ngột từ phần hai của tác phẩm, hoàn toàn không có dấu hiệu báo trước. Tiểu thuyết *Cuộc đời và thời đại của Michael K* có bố cục ba phần: phần một và phần ba được kể bằng ngôi thứ ba, phần hai được kể bằng ngôi thứ nhất xưng “tôi”. Rõ ràng, sự đánh tráo chủ thể trần thuật một cách đột ngột, bất ngờ như trên là kỹ thuật quen thuộc trong sáng tác của Coetzee. Trong *Những cảnh đời tỉnh lẻ*, Coetzee cũng khéo léo luân chuyển điểm nhìn trần thuật, đặt điểm nhìn ở nhân vật chính hoặc ở tác giả hàm ẩn; đặc biệt, ở phần ba (*Mùa hè*), cấu trúc truyện kể thay đổi đột ngột: truyện được thuật lại theo dạng một cuộc phỏng vấn, hồi ức của những người khác về nhân vật chính (khi nhân vật này đã mất). Bằng kỹ thuật luân chuyển điểm nhìn và ngôi kể trần thuật, Coetzee tạo nên tính đứt gãy trong cấu trúc truyện kể, tăng hiệu ứng về sự đổ vỡ, thiếu liên kết.

Từ điểm nhìn của nhân vật khác, Michael K hiện lên như một kẻ khuyết thiếu, không hòa nhập với thực tại đời sống: “Cậu là một đứa trẻ - Robert nói - Cậu đã ngủ suốt đời. Bây giờ là lúc cậu tỉnh giấc. Sao cậu không nghĩ họ đang bố thí cho cậu, cậu và bọn trẻ con? Vì

họ cho cậu là vô hại, cậu đui mù, cậu không thấy thực tế quanh cậu” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.142). Khoảng thời gian Micheal K bị bắt vào trại tù, bị tra hỏi được kể bởi nhân vật “tôi”. Nhân vật này là một bác sỹ không tên trong trại tù. Dưới cái nhìn của nhân vật này, hiện thực chiến tranh được tái hiện một cách chân thực, khách quan. Anh ta cho rằng Michael K dị biệt và không thuộc về thế giới này: “Anh quý giá lắm, anh Michael, theo cách của anh; anh là người cuối cùng thuộc loại người của anh, một sinh vật bị bỏ lại thời tiền sử, giống như người cuối cùng nói tiếng Yaqui (một bộ lạc da đỏ Bắc Mỹ)” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.266). Tuy nhiên, đây là nhân vật hiểu Michael K và sáng suốt trong việc nhận ra thời cuộc. Trần thuật từ điểm nhìn nhân vật “tôi” mang lại cái nhìn chân thực về chiến tranh và con người.

Với điểm nhìn từ bên ngoài, những cuộc chiến và thiết lệnh quân luật ở những nơi mà Micheal K đi qua khiến độc giả thấy bất ngờ hơn bởi sự phi lý của nó. Những cuộc chiến đó đã biến con người thành nạn nhân của những thế lực vô hình. Trong thời chiến đầy hỗn loạn, những người nghèo như Michael K dường như bị bỏ quên, lạc lõng và xa lạ với đồng loại. Từ điểm nhìn bên trong, tác giả đẩy nhân vật lên tuyến đầu trong việc thể hiện con người bên trong, hóa thân vào nhân vật, trải nghiệm những cảm xúc, nỗi niềm và những đớn đau mà nhân vật nếm trải, từ đó tăng tính thuyết phục, chân thật cho câu chuyện. Với điểm nhìn này, Coetzee không thủ tiêu tâm lý nhân vật một cách quyết liệt như cách mà các nhà văn khác đã làm. Ông đã khéo léo đem vào tiểu thuyết những đoạn độc thoại, những lời miêu tả tâm lý sâu sắc, đầy ám ảnh. Đó là những lúc Michael K mê sảng, nửa mơ nửa tỉnh và thường hay thả trí tưởng tượng rơi vào trạng thái mơ hồ, vô định. Anh ta không phân biệt được và cũng chẳng quan tâm mình đã, đang và sẽ đi đâu, bởi lẽ anh đang sống trong một thế giới đầy rẫy sự hoài nghi và bất tín nhận thức: “Anh phân vân không hiểu liệu mình có tin là con người ta giúp đỡ nhau không? Có thể anh sẽ giúp đỡ mọi người, có thể không, anh không biết trước được, mọi thứ đều có thể xảy ra. Dường như anh không có niềm tin, hoặc không có niềm tin đối với việc giúp đỡ. Anh nghĩ có lẽ mình là một người lạnh lùng chăng?” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.90-91). Michael K đã sống trong thế giới của riêng mình, tự xoay sở lấy nhu cầu của mình mà không cần bận tâm đến những việc của thế giới xung quanh. Michael K lạc lõng, cô đơn trong thế giới mà anh đang sống: “Mọi thứ đều quen thuộc, song anh vẫn cảm thấy mình là một kẻ xa lạ hoặc là một bóng ma” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.213). Xuyên suốt tác phẩm, người kể chuyện đã khám phá từng ngóc ngách, đứng bên ngoài để kể câu chuyện xoay quanh nhân vật, đứng bên trong để bộc lộ điểm nhìn của nhân vật – cái tôi trải nghiệm.

Trong cấu trúc trần thuật của *Cuộc đời và thời đại của Michael K*, Coetzee hóa thân thành cái tôi phân thân, vừa là người kể chuyện vừa hóa thân thành nhân vật – nhìn từ điểm nhìn của Michael K. Đó là cái tôi kể chuyện tách khỏi ý thức, vừa đứng bên ngoài câu chuyện vừa hóa thân thành nhân vật để nói lên những suy nghĩ và cái nhìn của Michael K về cuộc đời. Đây là cấu trúc trần thuật đa tầng bậc, lồng ghép như một ma trận phức hợp nhưng nhất quán trong tư duy nghệ thuật. Coetzee mang đến một thế giới vỡ vụn, bất tín và hoài nghi trong việc giải quyết các mâu thuẫn, xung đột xã hội.

2.2. Thế giới nghệ thuật phân mảnh

“Mảnh vỡ” (fragmentation) là yếu tố xâm nhập hầu hết các kỹ thuật sáng tác của các nhà văn hậu hiện đại. Trong *Từ điển tiếng Việt*, “mảnh” được chú giải là “miếng” (Bùi Thị Tuyết Khánh, Thanh Lam, Ngọc Hạnh, 2004, tr.438), “vỡ” là “bể toang, tan rã” (Bùi Thị Tuyết Khánh, Thanh Lam, Ngọc Hạnh, 2004, tr.865). Như vậy, có thể hiểu “mảnh vỡ” là những mảnh, miếng, phần nhỏ rời rạc, tách ra từ chỉnh thể, thể hiện sự đứt đoạn, tan rã, không hoàn chỉnh. “Mảnh vỡ chính là bản thể của hiện tồn hậu hiện đại, khi người ta thôi không

còn tin vào những cái tròn trịa, đầy đặn, dễ nắm bắt...thì “vỡ” tức là tiêu chí bản chất của sự vật” (Lê Huy Bắc, 2015, tr.76). Trong *Cuộc đời và thời đại của Michael K*, yếu tố phân mảnh đóng vai trò quan trọng trong việc truyền tải, lột tả sự rập rờn, thiếu liên kết trong đời sống hiện đại. Yếu tố phân mảnh trong tác phẩm thể hiện rõ qua cách tạo dựng cốt truyện, nhân vật, không - thời gian.

Cốt truyện là “hệ thống sự kiện cụ thể, được tổ chức theo yêu cầu tư tưởng và nghệ thuật nhất định, tạo thành một bộ phận cơ bản, quan trọng nhất trong hình thức của tác phẩm văn học thuộc các loại tự sự và kịch” (Lê Bá Hán, Trần Đình Sử, Nguyễn Khắc Phi, 1999, tr.88). Sự kiện và tình tiết đóng vai trò quan trọng trong việc tổ chức cốt truyện. Tính toàn thể của cốt truyện được dựng lại thông qua sự ghép mảnh các sự kiện, tình tiết. Trong bài viết *Mờ hóa trong một số tiểu thuyết của John Maxwell Coetzee*, Phạm Thị Phương Ngọc nhận định: “Sáng tác theo xu hướng văn học hậu hiện đại, Coetzee không đề cao cốt truyện trong tiểu thuyết của mình. Nhiều tiểu thuyết của ông có cốt truyện mờ hóa và khó nắm bắt” (Phạm Thị Phương Ngọc, 2015).

Cuộc đời và thời đại của Michael K có cốt truyện phân mảnh, lắp ghép. Các mảnh này tưởng chừng rời rạc nhưng lại có mối quan hệ thống nhất trong việc cấu thành chỉnh thể cốt truyện. Mỗi mảnh vụn phản ánh một mảng của hiện thực đời sống. Đó là hiện thực về những cuộc nội chiến không tên trong không gian mê mông của đất nước Nam Phi. Những cuộc nội chiến này vốn không hoàn kết, nó tồn tại khi con người vẫn còn ngờ vực và lôi kéo những người như Micheal K vào cuộc. Đó là câu chuyện về những người như mẹ của Michael K: “Thế giới sao lại thờ ơ với một bà già mắc bệnh khó coi trong thời chiến là vậy” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.20). Đó là câu chuyện về một cuộc đời khi được sinh ra trên thế giới này: “Thực ra cuộc đời của anh ta là một sai lầm từ đầu chí cuối. Nói thế thì cũng ác đày nhưng tôi phải nói là anh ta là một người đừng bao giờ sinh ra ở thế giới như thế này mới phải” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.273). Michael K muốn được thưởng thức miếng bánh mì tự do nhưng không thể. Kháng cự bằng cách im lặng có lẽ là cách cuối cùng giúp Michael K tự khẳng định mình giữa dòng đời phi lý, bất công và bạo lực. Đó cũng là câu chuyện về một bác sỹ trẻ tại trại tù khi anh ta nhận ra bản thân đang trở thành một tù nhân của chiến tranh: “Tôi cảm thấy một cách mạnh mẽ rằng mình đang hoài phí cuộc đời, đang sống qua ngày tháng chờ đợi và thực ra tôi đã tự biến mình thành một tù nhân của cuộc chiến tranh này” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.277). Coetzee phân chia tiểu thuyết *Cuộc đời và thời đại của Michael K* thành ba phần. Phần đầu nói về hành trình Michael K đưa mẹ về quê nhưng rơi vào những cuộc nội chiến và bị bắt một cách vô lý. Phần hai là lời kể của nhân vật “tôi” – một bác sỹ trẻ ở trại tù đã thể hiện một cái nhìn khác về chiến tranh, hoài nghi về tự do và sự tồn tại của Michael K. Lý do mà Coetzee chọn điểm nhìn của nhân vật này có lẽ là vì ông muốn đào sâu suy nghĩ của những người khác đang nằm trong vòng xoáy của chiến tranh. Họ cũng ở thế bị động, phải phục tùng cấp trên, không có tương lai và không có hy vọng. Phần ba, Michael K lạc lõng giữa dòng người xa lạ và khước từ những ân huệ mà người khác ban phát. Ba phần tồn tại tương đối độc lập, ghép nối thành một thể thống nhất theo diễn biến cuộc đời nhân vật nhưng không rõ ràng, có phần mơ hồ, không hoàn kết. Mỗi phần có một diễn biến, đọc bất kỳ từ phần nào vẫn có thể nắm bắt, chiêm nghiệm. Câu chuyện của nhân vật được phân mảnh để kể. Việc sử dụng kiểu cốt truyện phân mảnh đã phá vỡ khung tự sự truyền thống, đồng thời giúp nhà văn bộc lộ cảm quan về hiện thực. Đó là hiện thực không tròn vẹn, đủ đầy mà trái lại, có phần rời rạc, vỡ vụn. Với tư duy của các nhà văn hậu hiện đại, không có một hiện thực cố định để tiếp cận mà có vô số hiện thực bất định để khai thác. Hiện thực không phải một khối thống nhất mà có vô số mảnh vỡ hợp thành. Với kiểu cốt truyện phân mảnh, Coetzee ý thức được khả năng hữu hạn của con người trong việc nhận thức thế giới. Nhà văn đã trao cho người đọc quyền đồng sáng tạo trong quá trình

tiếp nhận tác phẩm. Họ phải có một thái độ tiếp nhận tích cực và vốn sống nhất định để tìm ra mạch ngầm của văn bản nhờ sự ráp nối những mảnh cốt truyện rời rạc với nhau. Rõ ràng, từ *cảm quan hậu hiện đại* (postmodern sensibility), Coetzee chủ ý mờ hóa cốt truyện, phân mảnh các sự kiện, tình tiết nhằm bộc lộ cảm quan về một hiện thực phân rã, đổ vỡ và phi tâm điểm.

Kiểu nhân vật mà Coetzee xây dựng là nhân vật phân mảnh. Tác giả phác họa nhân vật với vài đường nét cơ bản, có phần mơ hồ, tối giản. Những chi tiết về quê hương, người thân, gia đình của Michael K rất sơ lược, nhòe mờ trong bối cảnh nội chiến đang diễn ra ở Nam Phi. Michael K là nhân vật cô đơn, xa lạ giữa thế giới loài người, bị cộng đồng ruồng bỏ vì nhiều lý do khác nhau. Ngay từ khi sinh ra, Michael K đã là một đứa bé khiếm khuyết, dị dạng với đôi môi bị chẻ: “Môi nó cong lên như chân con sên, còn lỗ mũi trái thì hở toang hoác”, “nó không ngậm lại được và chỗ thịt đỏ tươi trông rõ mồn một”, “đứa hài nhi không sao bú được, mà miệng thì lúc nào cũng khóc đòi ăn” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.13). Cùng với vẻ ngoài khiếm khuyết ấy là “đầu óc chậm hiểu” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.14). Lớn lên, Michael K bị ép vào những cuộc nội chiến trong vô thức. Tất nhiên, các cuộc nội chiến đó cũng không có tên, khuyết thiếu như nhân vật chính trong tác phẩm. Những chi tiết ít ỏi đó không cho phép Michael K hiện lên với tư cách một con người tròn trịa, đủ đầy. Niềm tin của nhân vật theo đó cũng bị đứt gãy, đổ vỡ: “Anh phân vân không hiểu liệu mình có tin là con người ta giúp đỡ nhau không? Có thể anh sẽ giúp đỡ mọi người, có thể không, anh không biết trước được, mọi thứ đều có thể xảy ra. Dường như anh không có niềm tin hoặc không có niềm tin đối với việc giúp đỡ. Anh nghĩ có lẽ mình là một người lạnh lùng chẳng?” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.90-91). Coetzee mang đến một hiện thực vỡ vụn, bất lực trong việc giải quyết các xung đột xã hội. Thủ pháp mờ hóa tạo nên tính đứt gãy trong mạch trần thuật. Nhân vật trong *Cuộc đời và thời đại của Michael K* là những con người hoài nghi, trống rỗng, thậm chí là những con người thừa. Michael K đang gánh vác số phận của một sinh vật đặc biệt được tạo nên từ những loài vật khác nhau: hoang dã, bé nhỏ, đáng thương... Michael K trở thành người thừa trong xã hội: “Anh ta không thuộc về thế giới của chúng ta. Anh ta sống trong thế giới của riêng anh ta” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.250). Anh sống trong một thế giới mà anh nghĩ rằng mình giống như con thú: “Thật đáng thương biết bao khi phải sống vào thời buổi như thế này, khiến cho con người ta phải sẵn sàng sống như một con thú” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.178). Michael K muốn tách khỏi đồng loại, có cuộc sống hoang dại và nguyên thủy, thuận theo tự nhiên. Anh muốn đào tẩu khỏi hiện thực mà những người khác cho là văn minh. Chính vì khác biệt này, Michael K rơi vào trạng thái cô đơn, lạc lõng. Michael K là mảnh ghép với số phận riêng, khó nắm bắt và đoán định. Trong xã hội hiện đại, Michael K cũng chỉ là một mảnh đời, số phận đơn lẻ như những mảnh đời, số phận khác. Coetzee nhấn mạnh sự trống vắng, phá sản tình thương, thiếu sự gắn kết giữa người với người trong đời sống xã hội.

Trong *Cuộc đời và thời đại của Michael K*, không - thời gian nghệ thuật được phân mảnh, lắp ghép theo kỹ thuật trần thuật hậu hiện đại nhằm tăng hiệu ứng về thế giới hỗn độn, đứt gãy và phi tâm điểm. Không gian nghệ thuật là hình thức tồn tại của hình tượng nghệ thuật, có tác dụng “mô hình hóa các mối liên hệ của bức tranh thế giới như thời gian, xã hội, đạo đức, tôn ti trật tự” (Lê Bá Hán, Trần Đình Sử, Nguyễn Khắc Phi, 1999, tr.135). Michael K lang bạt từ không gian này đến không gian khác. Có lúc người ta xua đuổi anh: “Anh xin phép được ngủ qua đêm trên một chiếc ghế dài trong phòng lớn thì bị từ chối” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.57) và có lúc người ta tử tế với anh nhưng anh chối từ rồi lẩn trốn. Thời đại mà Michael K sống là thời đại của chiến tranh, nội chiến diễn ra giữa những người cầm quyền da trắng và quân du kích đấu tranh lật đổ chính quyền độc tài Apartheid ở Nam Phi. Coetzee không viết cụ thể trong khoảng thời gian nào và địa điểm diễn ra tại đâu. Người đọc

tự cảm nhận và biết được thông qua các chuỗi sự kiện mà nhân vật trải qua. Không gian cứ vỡ vụn, không có sự liên kết mạch lạc. Những nơi mà Michael K đặt chân đến, anh không hề biết trước và cũng không hiểu tại sao họ lại đưa anh đến. Từ không gian rộng như đoàn tàu, trại tị nạn, bệnh viện... cho đến những không gian hẹp như nhà vệ sinh hay cái hang mà Michael K đào để trú ngụ đều không có một mối liên kết cụ thể nào. Michael K luôn tìm cách đào thoát, bắt đầu cuộc sống của mình ở những nơi bị lãng quên. Thủ pháp mờ hóa đã xóa mờ đường viền lịch sử, do vậy khó có thể phân định một cách rõ ràng thời gian, tính chất, quy mô của các cuộc nội chiến. Ngay cả nhân vật chính cũng không thể xác định được thời cuộc mà mình đang nằm trải. “Chiến tranh” trong suy nghĩ của Michael K là một khái niệm rối rắm, lạ lẫm. Đối với nhân vật này, ngày nào cũng như ngày nào, hầu như không có sự phân biệt giữa ngày hôm nay với ngày hôm qua: “Mọi thứ không thể xảy ra, ngày hôm nay chẳng khác gì ngày hôm qua, chẳng có gì để nói. Mọi lo âu lúc đi trên con đường cái đã không còn ở trong anh. Đôi lúc trong khi đi, anh cũng không biết là mình đang thức hay đang ngủ” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.88-89). *Cuộc đời và thời đại của Michael K* có sự lấp ghép và xáo trộn các tầng bậc, chiều kích không - thời gian. Những tháng ngày ở trong hang, Michael K không nhận thức được thời gian. Anh cứ ngủ bất kể ngày hay đêm, cho rằng mình đã giấu được số bí ở nơi an toàn và bản thân cũng có một nơi để trú ngụ, không cần quan tâm những thứ khác: “Anh không còn mối liên lạc nào với thời gian... Có những lúc cả một thời gian dài anh nằm chờ đợi, một không sao tỉnh khỏi giấc ngủ được.” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.210-211). Coetzee đặt Michael K vào những hoàn cảnh buộc nhân vật phải tự di chuyển đến miền kết nối nhưng lại rơi vào bi kịch mất hút trong thời gian xa vắng và không gian mênh mông ở Nam Phi. Các mảnh ghép không - thời gian có phần rời rạc, riêng lẻ được Coetzee ráp nối giống như một trò chơi xếp hình về thế giới hiện đại. Điều này làm tăng hiệu ứng về thế giới hỗn độn và phân rã. Thế giới ấy phân thành nhiều mảnh vụn, tồn tại độc lập và hỗn độn. Tất nhiên, Coetzee “chấp nhận sự hỗn độn mà không hề có ý định “nấn” theo ý đồ chủ quan của mình” (Lê Huy Bắc, 2015, tr.52). Giống như các nhà văn hậu hiện đại khác, Coetzee chống lại “cái một” duy nhất, đã phá cái “độc tôn”. Do vậy, “cuộc chiến tranh của “tất cả chống lại tất cả”, nó giả định về sự tan rã của tồn tại thành các bộ phận hợp thành của nó, nó xóa bỏ chính ý niệm về trung tâm và ngoại vi, đặt lên bình diện thứ nhất những phạm trù, ví như *tạp chủng, tiếp biến, phân mảnh, lấp ghép, bất ổn, nước đôi*” (Lã Nguyên, 2017, tr.374).

2.3. Sử dụng thủ pháp liên văn bản

Liên văn bản là thuộc tính bản thể của mọi văn bản và là đặc trưng của chủ nghĩa hậu hiện đại. Sự hình thành của bất kỳ văn bản nào cũng là bức khảm những trích dẫn, có sự tiếp thu và chuyển đổi những văn bản khác. Trong *Cuộc đời và thời đại của Michael K*, thủ pháp liên văn bản được Coetzee vận dụng linh hoạt, khéo léo.

Ngay từ cách đặt tên nhân vật, *Cuộc đời và thời đại của Michael K* của Coetzee có điểm tương đồng so với tiểu thuyết *Lâu đài* của Kafka. Âm tiết trợ trọng trong tên của Michael K gợi nhớ về tên nhân vật Jozep K. Kafka và Coetzee đều không đặt cho nhân vật của mình một cái tên tròn vẹn, đủ đầy. Điều này làm tăng hiệu ứng về sự khuyết thiếu, nhòe mờ về số phận con người trong đời sống xã hội. Cũng phiếm chỉ theo cách của Kafka, Coetzee đặt tên cho nhân vật là Michael K. Có điều, tên nhân vật Michael K không có dấu chấm, nghĩa là cái tên này không phải là một cái tên viết tắt. Những chi tiết được nhắc đến khi nói về lịch sử bản thân của Michael K rất ít ỏi, không phác họa anh như một con người hoàn thiện, tròn đầy. Michael K đại diện cho những mảnh đời vô danh, nhỏ bé, khuyết thiếu cả về thể xác lẫn tâm hồn. Trong phần hai của tiểu thuyết này, có nhiều chỗ “Michael” được viết thành “Michaels”. Hậu tố “s” sau tên của Michael nhằm chỉ số nhiều, ngầm cho rằng trên thế giới này có vô số người như Michael K. Âm “K” gợi nên sự trợ trọng, đơn lẻ cũng giống như sự

hiện hữu của nhân vật trong cuộc đời: “Anh ta đi xuyên suốt trong lòng cuộc chiến tranh. Một sinh vật chưa được sinh ra, mà cũng chưa đang sinh ra” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.238). Trong cuộc đối thoại của mình với các nhân vật khác, Michael K khẳng định: “Tôi không can dự đến chiến tranh” (John Maxwell Coetzee, 2004, tr.243). Anh sinh tồn theo bản năng sinh vật, thuận theo tự nhiên, bỏ mặc chính trị, chiến tranh, thiết quân luật... Rõ ràng, Michael K là con người không thể nghiền nát, không thể loại trừ... Có sự tương quan về cách đặt tên và xây dựng nhân vật giữa Coetzee và nhà văn khác nhưng Coetzee vẫn có dấu ấn riêng. Ông tạo nên một Michael K với một diện mạo riêng, không thể hòa lẫn. Trong truyện ngắn *Hang ổ*, Kafka đã miêu tả nhân vật theo kiểu: con – vật – người (hình ảnh con chuột trĩ) vì sợ hãi nhưng không rõ sợ hãi vì điều gì đã có đào hang để lẩn trốn. Càng đào nhiều ngõ ngách để lẩn trốn, nỗi sợ hãi càng tăng thêm. Trong *Biên niên ký chim vượn dây cót* của Murakami, Toru Okada thường tìm đến đáy giếng trong căn nhà hoang để chiêm nghiệm, ít nhiều thể hiện sự tuyệt giao với thế giới bên ngoài. Trong *Cuộc đời và thời đại của Michael K* của Coetzee, Michael K tuy không biến hình thành loài vật nhưng cũng thuộc nhóm nhân vật thu mình trong thế giới riêng. Trở về quê cũ để hoàn thành di nguyện của người mẹ quá cố, Michael K không ở trong những căn nhà đã từng có người ở, mà lại đào hang làm nơi trú ẩn. Nếu nhân vật của Kafka và Murakami đào hang hoặc lánh mình ở đáy giếng để trốn tránh nỗi sợ hãi, chiêm nghiệm nỗi cô đơn, lạc lõng thì nhân vật Michael K của Coetzee đào hang để chống lại thực tại đời sống – thế giới gắn liền với “văn minh thực dân” mà anh cho rằng không phù hợp với mình.

Mang hơi hướng của kiểu văn bản về nhân vật bị ruồng bỏ, từ đầu chí cuối Michael K bị ruồng bỏ rồi, được cứu rồi và tiếp tục bị ruồng bỏ. Anh đã trông bí, đào hang để sống cuộc sống nguyên thủy. Michael K bị lãng quên khi sống trong cái hang tự đào, thành quả lao động của anh bị người ta phá hủy, rồi được họ đưa về trại tù chăm sóc nhưng thực chất là hỏi cung và cuối cùng trốn thoát, trở về quê hương. Đồng thời, Michael K là kiểu nhân vật mang tâm thức lưu đày. Sự lưu đày của Michael K vừa gắn với hoàn cảnh chia lìa về không gian vừa mang trạng thái đau đớn ngay tại nơi mà anh được sinh ra và lớn lên. Hành trình của Michael K giống như cuộc phiêu lưu nhưng thực chất là bị lưu đày. Anh tìm mọi cách để đào thoát, sinh tồn theo bản năng sinh vật. Bị lôi kéo vào những cuộc nội chiến phi nghĩa, bị đối xử như một tù nhân chính trị nhưng Michael K vẫn bình thản, không oán trách. Kể cả khi trở về quê hương – nơi anh sinh ra và lớn lên, anh trở thành nạn nhân của những ân huệ mà anh không mong chờ. Rõ ràng, ở đất nước thuộc địa, con người mang tâm thức lưu đày dù họ đang sống trên quê hương mình. So với Toni Morrison, nữ văn sĩ gốc Phi đầu tiên đạt giải Nobel văn chương (năm 1993), Coetzee không phản ánh một cách gay gắt, quyết liệt các vấn đề về bạo lực chiến tranh và số phận con người trong tác phẩm của mình, song ông vẫn mang đến cái nhìn bao quát về thể chế chính trị của Nam Phi thời kì Apartheid, từ đó gọi độc giả suy ngẫm về những tàn tích, hệ lụy của chế độ thực dân trong đời sống xã hội.

3. Kết luận

Cuộc đời và thời đại của Michael K là tiểu thuyết nổi trội của Coetzee, có ý nghĩa cho việc nghiên cứu, học thuật. Với lối trần thuật ma trận, hỗn độn, Coetzee phục dựng một thế giới rạn nứt, vỡ vụn, đa tầng bậc. Cốt truyện, nhân vật, không - thời gian trong tác phẩm được phân mảnh, ráp nối để kể lại. Thủ pháp liên văn bản được Coetzee tận dụng triệt để trong cách đặt tên, xây dựng hình tượng nhân vật. Đọc tác phẩm, người đọc buộc phải khám phá, bóc tách từng lớp nghĩa ẩn dụ mà Coetzee gửi gắm. Ông hướng con người vào việc khám phá, mổ xẻ bản thân để tìm những mảnh vỡ còn khuất lấp bên trong.

Coetzee có cái nhìn đa chiều về cuộc đời và tái hiện thành công trong sáng tác của mình. Ông xứng đáng là bậc thầy của văn học hậu hiện đại. Hiện thực được tái hiện trong

tác phẩm là hiện thực trức trặc, không tròn vẹn, luôn đứt gãy và phân mảnh. Đó là xã hội Nam Phi thời kì Apartheid với nhiều biến động phức tạp khi con người vẫn còn ngằm tạo ra những cuộc nội chiến, xung đột chính trị. Qua đó, Coetzee mang đến cho người đọc một cái nhìn nghiệt ngã về hiện thực và con người trong đời sống hiện đại. Con người vẫn tồn tại nhưng bản thể bị phân thành nhiều mảnh vỡ, lạc lõng và cô đơn. Khi ấy, con người bị “phân tán thành “một chủ thể phi trung tâm”, bao hàm nhiều mảnh vụn và tất cả đều bị hòa tan trong bối cảnh xám xịt chung quanh” (Phương Lưu, 2011, tr.63). Coetzee bộc lộ cảm quan về một giới đồ vỡ, đầy hoài nghi và bất tín nhận thức; đồng thời thể hiện nỗi lo âu về số phận của con người trong đời sống xã hội.

Tài liệu tham khảo

Bùi, T. T. K. (2004). *Từ điển tiếng Việt*. Thành phố Hồ Chí Minh, Việt Nam: NXB Thống kê.

Coetzee, J.M. (2004). *Cuộc đời và thời đại của Michael K*. Hà Nội, Việt Nam: NXB Hội nhà văn.

Lã, N. (2017). *Lý luận văn học - Những vấn đề hiện đại*. Hà Nội, Việt Nam: NXB Đại học Sư phạm Hà Nội.

Lê, H. B. (2015). *Văn học hậu hiện đại: lý thuyết và tiếp nhận*. Hà Nội, Việt Nam: NXB Đại học Sư phạm Hà Nội.

Lê, B.H., Trần, Đ.S., Nguyễn, K. P. (1999). *Từ điển thuật ngữ văn học*. Hà Nội, Việt Nam: NXB Giáo dục.

Phạm, T. P. N (2015). Mờ hóa trong một số tiểu thuyết của John Maxwell Coetzee. *Tạp chí Khoa học Đại học Sài Gòn* (số 5), 67-72.

Phương, L. (2011). *Lý thuyết văn học hậu hiện đại*. Hà Nội, Việt Nam: NXB Đại học Sư phạm Hà Nội.